

Ättartal hos Sveriges allmoge

af

P. G. Wistrand.

I Dalarna, där ett uråldrigt system för räkenskapsföring med inskrifningar m. m. å träskifvor, stickor och kaflar haft en mycket vidsträckt användning, brukade man äfven föra särskilda anteckningar öfver familjens tillökning. Dessa omfattade dels enstaka hjonelags, ibland hela ättens afkomlingar i många led och bestodo än af dopnamn, än af initialer, i båda fallen med tidsbestämningar. I ett par enstaka fall äro initialerna närmare bestämda med ett bomärke.

De äldsta, men enklaste af detta slags anteckningar, förvarade i Nordiska Museets samlingar, gå, så vidt jag för närvarande vet, till början af 1600-talet och återfinnas å runstafvarna. Som exempel må anföras följande, inristadt å en runkalender¹ från Mora: MARIT FÖDES 1638; ANA ÖR FÖD 1639 KERST ÖR FÖD 1646 ANDRIAS ÖR FÖ 1654 PRITA ÖR FÖ 1656. Omständligare och oftare förekomma de å mangelbräderna samt å särskildt för ändamålet skurna stickor, som kallas *kass-stickor*, emedan man brukade nedföra dem i kanten på barnkassen, en korg af näfver eller träspån, i hvilken småbarn buros till dopet, till kyrkan vid gudstjänst o. s. v. Till sist må äfven påpekas en liten kaffe², fig. 1, från Älfdalens socken, hvilken upptager namninitialer, årtalen 1699, 1702 m. fl. intill 1731 och sades vara *ätteklubba* för en bondfamilj i Åsens kapell. Den

Fig. 1.
»Ätte-
klubba». Älfdalens
sn, Dalarna.

¹ N. M. 12,847. ² L. 22,6 cm. N. M. 95,405.

är dock så godt som ensam i sitt slag, men märklig dels för benämningens skull, dels därför att inskrifterna innehålla ej så få runor.

Ej sällan börjar ättartalet med namnen å ett hjonelag och deras barn; så följer en arfvinge till detta, vanligen äldste sonen med hans barn och så i rätt nedstigande led intill fyra, kanske fem generationer.

Å exempelvis ett »strykträ», mangelbräde,¹ från Boda socken ter sig ättartalet på följande sätt:

1) OHI² 655 BND 666 sannolikt »dynastibildarna».

Deras barn: AOI 686; FOI 689; GOD 93 och KOI 697.

2) Sonen FOI hade följande barn:

3) AED 1718; OES 1725.

En annan släktafla, som återfinnes å ett mangelbräde, fig. 2, från Leksands socken, innehåller fyra led:

1) AES AID 1688.

Deras barn: EAS 1722; BAD 1723; AA 1724.

2) Äldste sonens EAS barn:

AED 1747; AES 1749; BED 1753.

3) Af dessa ärfde AES mangelbrädet, och har han å det samma antecknat sin son

4) AAS FÖD 1775 DEN 10 APRIL.

Som prof på släktaflor af denna art, med närmare tidsbestämningar för familjemedlemmarna, kan följande tjäna. Äfven denna är inskuren å ett mangelbräde, fig. 3, från Leksand.

1) OJS HAN FÖDES ENA WJIKA (vecka) FÖR JIWI (jul) HHR (år) 1686 (och) MED 1678.

Deras barn: OOS utan årtal; KOD 1715; LOS DEN 27 APRIL 1721; MOD H:HY (år) 1742;

2) Sonen LOS hade barnen:

3) LLS FÖDEN 17 SETEMER 1752;; MLD 1759; KLD 8 MAI 1763.

¹ N. M. 14,614.

² I i dalska runserien = S.

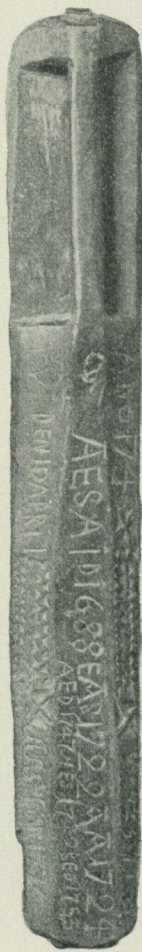

Fig. 2.
Mangelbräde.
Leksands sn,
Dalarna.
L. 75,5 cm.
N. M. 16,909.

Äfven ingiften, mågar och sonhustrur, i en familj synas någon gång blifvit införda i dessa så att säga släkttafior. Så t. ex. förekommer å ett mangelbräde¹ från Bjursås socken, hvilket upptager en Hans' barn, födda under åren 1643—1660, äfven en AES i LAKHS (möjligen Laknäs) med (födelse)året 1653 bredvid AHD, född 1648, samt bredvid EHS namnbokstäfverna MLD, skilda från mansnamnet med tre punkter öfver hvarandra.

I förbigående må nämnas, att kafvelbrädet någon gång liksom de gamla kyrkböckerna kunna lämna notiser om märkligare händelser, som timat i bygden. Å ett kafvelbräde² från Rättviks socken står sålunda inristadt:

1719 : DEN : 4 IVNI : BREND VI : FÖR : ROFVN :

MEN : DEN 5 IVNI : IEK : SNÖN : ÖFÖR : FOTEN.

(1719 den 4 juni brände vi [svedjeland] för rofsådden,
men den 5 juni gick snön öfver foten.)

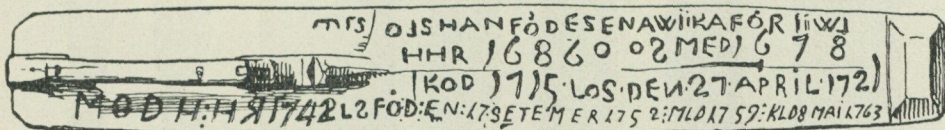

Fig. 3. Mangelbräde. Leksands sn, Dalarna. L. 75,7 cm. N. M. 17,231.

Kass-stickorna eller kasspinnarna hafva intill en sen tid bibehållit sig hufvudsakligen i socknarna omkring Siljan samt i Älfdalens, Särna och äfven Malungs socknar. Utom Dalarnas gränser äro de däremot så godt som okända. Till museets samling af dylika stickor, hvilken räknar närmare ett 150-tal nummer och omfattar tiden 1742—1879, hafva de intressantaste bidragen kommit utom från de nyssnämnda socknarna äfven från Mora, Sollerö, Venjan, Orsa, Rättvik och Boda samt Leksand.

Ej sällan bär kass-stickan endast ett enda namn, beroende på att familjefadern bestått åtminstone de allra första af sina barn hvar sin sticka, men vanligare äro stickor med namnen å hushållets alla ättlingar i tidsföljd, allt efter som de kommit till världen.

¹ N. M. 14,614.

² N. M. 85,013.

Som exempel på huru barnrik en dalafamilj kan vara, må nämnas, att en kass-sticka från Leksand upptager ej mindre än nio namn å syskon, födda under tiden 1762—1787. I likhet med kafvelbräderna

Fig. 4—10. Kasspinnar från Dalarna.

4. Leksands sn, l. 32,4 cm., N. M. 16,765. 5. Leksands sn, l. 29,6 cm., N. M. 16,791.
 6. Leksands sn, l. 35,7 cm., N. M. 30,293. 7. Orsa sn, l. 26,4 cm., N. M. 18,213.
 8. Älfdalens sn, l. 26,1 cm., N. M. 29,964. 9. Malungs sn, l. 30,2 cm., N. M. 84,867.
 10. Malungs sn, l. 31 cm., N. M. 84,863.

kan kass-stickan slutligen innehålla en mer än 100-årig släktledning, såsom en dylik sticka från Sollerön med årtalen 1767—1868 visar.

Äfven små, så att säga familjearkiv, bildade af kass-stickor, lära hafva förekommit.

Enligt en uppgift från Älfdalen gömde de gamla familjerna hela knippen af kasspinnar från olika tider, uppträdde på ett snöre eller en skinnrem; men tyvärr hafva dessa lösts från hvarandra, innan stickorna hamnat i museets samlingar. Sägnsens trovärdighet styrkes af den omständigheten, att kasspinnarna ej sällan äro i ena änden genomborrade af ett hål, lagom stort för ett snöre.

Tidsbestämningarna utgöras än af endast årtal, än af årtal och datum; ej sällan äfven klockslag för den nykomne världsmedborgarens uppträdande i familjen. I ett par fall får man äfven veta, när han döptes och dog. Datumbeteckningen är lånad från almanackan, men någon gång förekomma sådana uråldriga tidsbestämningar som t. ex.: AED FÄD I VÅRTID ↑ (född i vårtiden) 1750, AED 1865 DEN 25 Å 4 MÅNEN (sannolikt 25 april), AMD FÖD 19 DAGAR EFTER NYÅRSDAGN 1773, och den i det föregående anförda: OLS HAN FÖDES ENA WIKA FÖR IWL år 1686.

Hvad slutligen kasspinnarnas form angår, hänvisas till närstående bilder, fig. 4—10, som återgifva några af de vanligaste sockentyperna. Såsom en egendomlighet för Älfdalens och Särna socknar må anföras, att gossarnas kasspinnar åtminstone under tiden 1776—1876 ej sällan hade formen af en bössa, bild 11, under det att flickornas utgjordes af en »rock», linhufvud, bild 12, eller en »flätsticka»,¹ bild 13, alltså symboler af mannens jakt och kvinnans handslöjd.

Ett annat sätt att åt minnet bevara sina förfäders namn är följande, hvilket står den muntliga traditionen nära och som förekommit på många ställen i vårt land, drifvet till sin högsta spets kanske i södra Småland och norra Skåne samt på Öland.

Ännu under 1890-talet kunde man inom det antydda området i dagligt tal få höra sådana namnsammanställningar som *Pernille-Jons Nissa-Svens Oskar*, ett ättartal på ej mindre än fyra, eventuelt fem led. Att börja med får man genom detsamma veta, att namnbärarens stammoder hette Pernilla. Men hvarföre just hon och icke hennes man, ifall hon ägde någon, blir nämnd, känner jag icke; fallet är emellertid icke alldeles enastående, såsom jag strax skall

¹ Redskap för flätning af band.

visa med ett par andra exempel.¹ Namnet lär vidare, att Pernilla antingen var gift med eller mor åt Jon och eventuellt mor eller farmor åt Nisse, hvilken senare i sin ordning blef far åt Sven

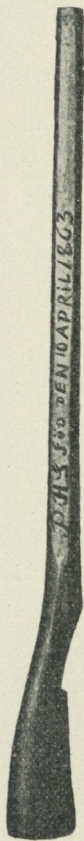

Fig. 11. Kasspinne.
Särna sn, Dalarna.
L. 44,6 cm. N. M. 26,782 b.

Fig. 12. Linhufvud.
Särna sn, Dalarna.
L. 23,5 cm. N. M. 26,783.

Fig. 13. »Flätsticka».
Älfdalens sn, Dalarna.
L. 32,7 cm. N. M. 26,837.

och farfar åt Oskar. I prästbetyget hette den sistnämnde antagligen Oskar Svensson, men jag är fullt säker på, att få af hans vänner och bekanta inom socknen visste, att han hette så. Lika anstyf var

¹ Man kan tänka sig, att det var hon som förde kommandot i familjen. Jag erinrar mig härvid en anteckning i ett studentalbum, där det om en nationsmedlem heter, att han blef sin hustrus man och för resten intet (uxoris suæ mas, prætereaque nihil).

Pälla-Kalla Nissa Johannes *Gusta*, som enligt vanligt språkbruk borde hetat Gustaf Johannesson. Som prof på personnamn innehållande ättartal på fyra led kunna anföras *Sultans Jössa Johannes* *Johan*, *Matpåsa-Svens Nissa-Petters August* och *Stalle-Svens lille Svens Svens Sven*; samt på tre led: *Ingebor Andreasa Gusta* och *Kamp-Eliases Krestine Nisse*. Alla de här anförda namnen äro antecknade i sydvästra Småland och buros, då anteckningen gjordes, af lefvande personer. Hvad angår Öland brukades liknande namn ofta ännu på 1880-talet och synas af i Landsmålsföreningarnas tidskrift intagna prof varit ännu vidunderligare än de småländska, i det att de kunnat omfatta ända till sex släktled. Jag har ur nämnda tidskrift¹ lånat följande: *Niss-Jan-Joan-Krestinas Oll-Joan*, *Sakris Lass-Antes Len-Kajs-Brit* och *Päll-Päll-Niss-Niss-Lasse*. Jag bör kanske nämna, att alla de nu anförda personnamnen ännu närmare bestämdes genom ett »i» och namnet på gården eller byn, där den omtalade personen bodde, hvilket icke gjorde dem lätthandterligare. I allmänhet framsades namnen rytmiskt och tycktes icke orsaka talaren någon svårighet. »De gå på rim» skämtade en af mina sagesmän, en äldre kvinna i Markaryds socken i Småland.

Äfven på rent traditionell väg har allmogen litet hvarstades kunnat bevara långa släktaflor. Baron G. Djurklou berättar sålunda, huru han på 1870-talet i Västbo i Småland träffade gamla bönder, som hade i minne sina förfädratal, ofta gående 5 till 6 led tillbaka.² Äfven undertecknad har vid resor i landsbygden gjort samma iakttagelser. Jag erinrar mig särskildt, huru järnafolk med namnet Gezelius, i Dalarna, utan kännedom om Anreps släktbok, kunde redogöra för sin härstamning från 1600-talets prästsläkter med samma namn.

I denna belysning kunna vi möjligen förstå, huru de gamla nordboarna, såsom sagorna förtälja, voro i stånd att på en tid, då man hvarken förde skattelängder eller kyrkoböcker, uppställa antaflor

¹ II: 9. Stockholm 1883. Sid. 15. Jag vet icke, om dessa namn, som stå införda i prof på öländskt bygdemål, äro »gjorda» eller äkta, men de torde i alla händelser gifva en fulltrogen bild af den öländska namnsammanställningen.

² G. Djurklou, Unnarsboarnes seder och lif. Stockholm 1874. Sid. 2.

för ett förvånansvärdt långt tidsskede. Vi vilja för att endast hålla oss till svenska förhållanden exempelvis erinra om, huru Olof skötkonung kände, att hans fränder man efter man varit öfverkonungar i Nordlanden, och att han själf var den tionde af denna släkt.¹

Det ofvan anförda gör det slutligen mycket troligt, att forntidens nordboar bredvid den muntliga öfverlämningen äfven hade andra källor för sina ättartal. Ett par svenska runstenar,² den ena med tretton, den andra med sju namn å förfäder, visa, att man äfven i runskrift kunde bevara minnet af sina anor.

¹ Olof den heliges saga, kap. 71.

² J. G. Liljegren, Runurkunder. Stockholm 1883. Nr 1065 och 1240.